

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՋԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԳԸՔԸԿԸՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԸԳԼԵՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1867

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 1.

31 ՅՈՒՆԻԱՐ
1867.

Մ. Մ Ս Ս. Գ Ի Ր

ԱՅԳԱՅԻՆ. ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Այս կը պարտաւորիմք նոր տարւոյս դրան շեմքին մէջ առաջին քայլն արձակելու, կարծես թէ աներեւոյթ ձեռք մի յանկարծ մեր ետեւէն ուսեր նուա թեթեւ հարուած մի կու տայ և կը ստիպէ գլուխնիս ետ դարձնել դէպ իանցեալը, և միթու թեան մէջ տեսնել այն թաւալգլոր սահնցող անցնող դարերը որոնց իւրաքանչիւրն թէ բարի և թէ վատ յիշատակագրեր թողուցին սուրբ Աթուոյս գրասեղանին վերայ, ու այնպէս անցան դնացին:

Միտարանութեանս կեանքը՝ որ ամբողջ ժողովրդեան մի կամ ազգի մի կեանք բնէ է, և կրնամ բնէ թէ անկէ աւելի ազդեցութիւն և նշանա-

կութիւն ունի կենդանի աղբաց յուշակին մէջ, իւր անցելոյն մէջ կը դիտէ շարք մի դէպքերու ու անցքերու, որոնք կապակցու թիւն ունին բնական նուր աղբու թեանց որսամու թե հետ: Այս անցից պարագայները խոհուն աչքի մի դիմաց կը նմանին ավիանոսի բարձրագէղ ավիւններու, որոնք լեռնաձեւ կու գան նաւու մի կշտին կը զարնոն ու անոր վրայէն կը սահին կ'անցնին, կամ փշուռելով ետ կը գառնան: Այս նաւս է սուրբ Աթուոս, որ 14 դարէն ի վեր է արիաբար կուրծք տուած է այն ավիւններուն, որոնք իրաւ լուսնեհակ քանի մը կողմերէն իւր վերայ յարձակեր և փշուռեր են: Աւ

Թէպէտ երբեմն պատահած է, որ ա-
նոր ղեկը անխորձ կառավարողի ձեռք
անցած ըլլալով երկիւղալի վտանգնե-
րու հանդիպուցած է նաւը, այսու
ամենայնիւ տեսած եմք որ նախախնա-
մութեան Չեռք մի միշտ պահպանած
է ղեկըր : Այսպէս ուրեմն նոյն Չեռ-
քը ալէկոծեալ նաւը մինչեւ մեր օրը՝
մինչեւ 1866 տարւոյն վերջը բերած
հասուցած, և ճակատեցուցած է, ո՞վ
գիտէ թերեւս որքան ալիքներու ալ
նշաւակ ըլլալու համար : Հարուած մի,
արկածք մի որքան ալ ազդու լինի, օ-
տար ձեռքէ մի ընդունուելուն այն-
քան մարդոյս շնորհորձէր, որքան ըն-
տանի ձեռքէ ընդունածը : Այս է որ
մեր միաբանութիւնն ալ իւր գոյու-
թեանը դէմ եղած սպառնալիքներէն
աւելի՝ իւր բարոյականութեանը դէմ
ազդայնոց կողմէն ընդունած հարուած-
ներուն վերայ կը վշտանայ քանի մի
տարիէ ի վեր : Իսկ մեր վտահու-
թիւնը մեծ է սատուածային Ասիա-
խնամութեան վերայ, որ ընդհանուր
ազգին առաջը բարեյաջող ապագայի մի
դուռ բանալով, սուրբ Աթոռս ալ
նորա շնորհքովն դէպ ի նաւահան-
գիստն բարօրութե իւր ղեկը ուղղե-
լով՝ խոհական առաջնորդութիւն Ամեն.
Սրբազան Պատրիարքի մերոյ, անխտանգ
կը նաւորդէ յուրախութի բարեպաշտ
ազգայնոցս և ի պատիւ ընդհանուր
ազգին, որով և ընտանի հարուածներն
ալ օտարաց կողմէն ընդունած սպառ-
նալեաց հետ մէկտեղ կ'անհետանան :

Անցեալ 1866 տարին՝ ընդհանուր
ազգիս յետագէմ ընթացից նկատմամբ՝
բաւական վիշտ ու թախիժ թողուց
բոլոր ազգասիրաց և բարեպաշտ ան-
ձանց սրտերուն մէջ : Ամբողջ տարի մի
ազգային հոգեւոր Աթոռն սուրբ Աջ
միտման, նոր գահակալի ընտրութեան
պատճառաւ բաւական յազմունքներ

յարուցանելէն յետոյ, նոր տարիս ու-
րախաւթի կ'ողջունէ զնորընտիր Գե-
որգ Սրբազնազոյն Արհւոյն և երբեմն
Կոստանդնուպոլսի արժանաւոր Պատ-
րիարքի քահանայապետութիւն : Աորին
ամենաբարձր Սրբազնութեան ընտրու-
թիւնը և իւր անձին արժանեացը վե-
րայ մեր ունեցած բարի համոզումնե-
րը իրաւունք կու տան մեզ արդէն նոր
ու զուարթագին հորիզոն մի և խա-
ղաղութեան ծիածան մի երեւակայել
թէ ազգային եկեղեցւոյս և թէ ազ-
գին քաղաքական վիճակին վերայ :

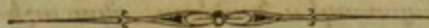
Վաղցր է մեզ նաեւ յուսալ, որ ազ-
գային միւս երկու հոգեւոր Աթոռ-
ներն ալ շուտով իրենց արժանաւոր
Առաջնորդներն ընդունելով ըստ փա-
փայրանաց ժողովրդեան, նոր շաւիղ
մի պիտի յորդէն իրենց վիճակայնոց
առաջը դէպ ի լուսաւորութիւն և ի
բարեկարգութիւն, յորում կը յաղ-
թանակէ ճշմարիտ կրօնքը սուրբ եկե-
ղեցւոյս, և կը լռեն նոցա դիմացը ս-
րիշ ամեն տեսակ նորուսոց և օտարա-
ձայն վարդապետութիւնը :

Այս են մեր ջերմ սրտերուն ուխ-
տն ու մաղթանքը զոր կը նուիրեմք
առ բարձրեալն Աստուած, խնդրելով
որ հաշտ ակամբ հայի տառապեալ
որդւոցս Հայկոյ և երկանցս սրբոյն
Ղրիգորի Առաւորի : Հաստատուն
պահէ ինչպէս մինչեւ ցարդ՝ նոյնպէս
մինչ ի գալուստն իւր, նորա հիմնա-
րած եկեղեցին, նորո վրայէն փարատե-
ի մթան արձակուած նետերը ոչ օտա-
րաց ձեռք, այլ որ ցաւալին է իւր
հարազատ սեպուած որդւոցը, որոնք
կը համարձակին նորա արտուածուսոց
վարդապետութիւններն խանդարել,
որ անեղծ և անցաւելում հասած են
առ մեզ, որոնց մէջ է մեր հոգւոյն
փրկութիւնը և բովանդակ ազգու-
թեանս անկորուստ պահպանութիւնը :

Ի ՍԳԱԼԻ ՄԱՀ ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ԿԼԵՄԵՏ ԸՄԻՐԱՅԻ ՊԱԼԵԱՆ

ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐԻ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՍ

Առքեղ, որ լ՛նդ, առքեղ Բարձրեալ, Տէր և Աստուածդ համայնից .
 Բնդ ողբաձայն ընդ կոկանաց ողորմեւեացն ձայնակցեալ,
 Առքեղ գոչեմք արաստաւից, վրասա՛ն ՚ի սէրդ, որ առ մարդիկ,
 Բղբլթութիւնդ հայցեմք Աստուած. հաշտեալ ընդ մեզ հաճեալիս արդ,
 Այցելութեամբդ այց արապես թշուառացեալ Հայոց Ազգիս .
 Օր ընտրեցեր դու Վրիգորիւ Աջովդ սուրբ առաջնորդեալ,
 Բնդ ծով ընդ խութ ողջ պահեցեր խնամով եղեալ ՚ի հանգըստեան,
 Եւ ուխտեցեր պաշտպան լինել նրմա մինչեւ ցըրախտեան .
 Բնդէր լըքեալ անտէր անոք հարածական թափառի արդ,
 Օրկի յուսոյն, մատնի յաւեր. անգին զոհիցն յաճախեալ կոյտ .
 Ո՛հ այս, զի մէք անշուշտ լըքեալ ըզքեղ՝ Սուրբ օրինացդ եմք ոտնհար,
 Եւ սիրելոյդ անկուշերով ըստ Յակոբայն թողումք ըզՏէրդ .
 Որով յաւէտ թըշուառանամք և օր յաւուր մատնիմք յերեր .
 Արժանի եմք այսրմ' ո՛հ Տէր. այլ ակնարկեա՛ն ողորմութեամբ,
 Եւ տուր կանգնումն հրգօր ձեռօք այս աղարտեալ քում Տաճարիս .
 Ահա մահ գործի անհղ ջատմանդ արդար շէշտ ընթանայ,
 Նախճիրս անբաւա գործէ ՚ի Հայս, զընտիրս արանց խուղէ ՚ի բաց .
 Եւ գօսացեալ թողու խոսքն ըզարողաբեր զայգի քո Տէր,
 Օր ՚ի դարուց արնկեաց Աջ քոյ և ոռոգեաց արիւն սրբոց .
 Ի պըտղաբեր յուսթի յարթոյն՝ այսօր հատեալ անկաւ յաւեր
 Ազգախնամ՝ Վեհ Կարապետ Վսեմաշուք Պալեան զարմիր .
 Ո՛վ անգարման կորուստ անգարձ, ո՛վ արժանի ողբոց արկած,
 Որ գերարուօր հեղուս յաչաց ՚ի բիւրաւոր ողորմեւեաց .
 Յորոց և մէք ժառանգաւորք ՚ի դառնութեան համակեալ սուգ,
 Անմիտութար ողբամք յաւէտ, յուշի կայեալ զիւրն յիշատակ .
 Վանդի ո՛հ Տէր, ըստ շնորհաց քոյ զանազան, որ ՚ի մարդումն
 Հաստատեցեր գործել նովաւ միշտ ընկերին առ ՚ի նրպատ,
 (Յոմանս եղեր միտս կորովիս առաջնորդել արկարամախն,
 Յայլս արնկեցեր բան յարգահաս, խոհուն խորհուրդ հետաքրքիր,
 Ի ճանաչումն գալ գեղեցիկ, պատկանաւոր, վրսեմ պարտուց .
 Եւ եւս այլոց ոմանց ետուր ըզճոխութիւն նիւթականաց,
 Ի ընուր ըզպէտս հէք ազբաւին, և չըքուոր տնանկին կարիս) .
 Բայտ այսոցիկ անբաւ շնորհաց, գեղազարդեալս այս մեծ արանց
 Անդուգական մեր բարերարն Ազնուաշուք տէրըն որբոց,

Լ'նկասելի և անընդհատ կատարելով ըզպարտքս իւր ,
 Եթող զկենցաղ այս ազգաւոր վերալուեաց յեթերին կոյս .
 Եւ յերաստիս իւր բազմազան տոհմիս Հայոց գրաւեաց ըզսիրտս ,
 Ի 'ի քէն 'ի նմա պարգեւական եղեալ լուսոյն միջնորդութեամբ ,
 Օր փայլեցոց ճոխացուցեալ ըստ ծառային ազնուական ,
 Համբաւ առեալ ճշմարտապէս ծանեաւ զնա աշխարհ ողջոյն .
 Թէ այր է սա այր մեծագործ , սա այր աւագ , որ ձեռնարկեալ
 Լ'նխանջ 'ի քիրտն և 'ի վաստակ՝ միակ յառիթն երջանկութեան .
 Օհարաւորն առնել ճգնէր ըզհոծ բարիս մարդավայել ,
 Ի ածել 'ի յանգ ըզպարտս ողջոյն վրսեմ ազգունն ինչ ընկալաւ ,
 « Թ՝ ողորմութիւն և ոչ ըզդոհ կամի Լ'ստուած 'ի մարդկանէ » :
 Օր 'ի վերայ պատուէր եղեր սիրով միմեանց միշտ սատարել .
 Յորմէ նորա վարդապետեալ քաջ վարժեցաւ 'ի քս սուրբ կամս .
 Հուր 'ի սրտին արծարծեցաւ , 'ի սէր նմանւոյն վառեալ ջերմիկ ,
 Որոյ անչափ են զօրութիւնք 'ւ արդիւնս անչափս ընծայեցին :
 Ըրդիւնք՝ առ կարօտեալս ձեռաց կարկառ և օգնութիւն ,
 Ըրդիւնք՝ որբ արնանկին ըզպարենիկն հանդերձեաց պէտս .
 Եւ զի մի մի զարդիւնաւէտ բարիս սորա Թուեցից զյոգունս ,
 Օր Թէ յայտնի , և զոր Թաքուն 'ի մարդկանէ դործէր յաճախ .
 Նա 'ի վերջնորն մանաւանդ գեր 'ի վերոյ գործ մի գործեաց ,
 Պործ գերազանց առաքինեաց և մարդկութեան հաճոյսկան :
 Ի սուրբ Սաղմոս՝ նախ առաջին Վարժարանիս Դառանգաւոր
 Հիմնադիրն իսկ անուանեցաւ փութոյն իւրով բարերարեալ .
 Որով ճգնէր 'ի հաստատել մինչ զօդ կենաց շնչէր ընդոյր ,
 Եւ մինչ պատրաստ կայր նա յուղի , մահուն դրժխեմ կանխեալ արգելէ :
 Ի վերինդ հրաւիրեցեր Այրուսաղէմ քաղաք սրբոց .
 Օհամայն սանունքս անմխիթար Թողեալ 'ի խոր 'ի Թախծութեան :
 Տէր գրթաւատ , մխիթար լեր 'ի խոր 'ի սուգ համակերցս ,
 Եւ շնորհեա՛ մեզ գոյ կատարող կամաց նորին ուսումնասէր՝
 Հետեւելով անուտ բանիդ , սրբուոցս ըզտալ բերելով Հօր .
 Կրթել 'ի ներքս զոգի , զկիրս , զոր միանգամ ըզգայր նա ջերմ .
 Ի ըզդացմունս և 'ի յարդիւնս և 'ի ճրգունս իւր անցանել .
 Եւ ճոխաբար յառաջագէմ լիցուք յետինքս քան զառաջինս :
 Եւ արդ՝ ո՞վ Տէր աշխարհատած , 'ի հայրական գութ քոյ վրաստահ ,
 Ի քէն մաղթեմք կար , զօրութիւն ւ՛ աջողութիւն բարեպատահ ,
 Տուր անգլէմք Պայազատաց հանգուցելոյ Վեհին Պալեան՝
 Ընցանել զանցանել ըզհանձարով Հօրն իւրեանց ,
 Եւ ըզթերին պարտուց նորա (եթէ իցեն) տանել 'ի գլուխ ,
 Փոխան նորա շահատակեալ լիցին սոգդին փառք և պարծանք ,
 Որում ողջոյն ազգս Ըրամեան անձկակարօտ մընայ անշուշտ :

Ուղեագնային իշխանացն Հայոց :

Երբ աղգային պատմագրութեանց մէջ ԺԳ. դարու անցքերը աչքէ անցընելու ըլլա՞մք, կը տեսնեմք հոն որ թաթարք, զոր մեր նախնիք Նեառապատիկ կը կոչեն, մեծ ու եղբարական դեր մը խաղացած են. որոնք 1233 թուոյն մարախի նման յարձակելով Վրաց, Հայոց և Լիւանից աշխարհքը մեծաւ մեծ հարուածներ տուին, շատ մարդիկ կոտորեցին ու աւերի շատերը գերի տարին : Իսկ որոնք աղէտքներուն ցաւալն նկարագրութիւնները կը կարգամք, Վանական, Արախոս, Վարդան և Սողոմոն փարգապետաց պատմութեանցը մէջ :

Հետագայ համառօտ ուսմանս որ խօսքերը, որքան որ անհարթ ու ռամկական իմաստներով յորինուած է, սակայն մեր վերոյիշեալ պատմագրաց և աղգային պատմութեան ըլլա մի տալուն համար, արժան համարեցինք հոս մէջ բերել : Սոյն չափաբերութեանս մէջ կը տեսնեմք քանի մի աղգային և վրացի անուաններ, որոնք մեր ծանօթ պատմագրաց մէջ չկան յիշուած : Պարոն Պրօշը՝ զոր Արախոս կը յիշէ իբրեւ տեղեակ ժամանակակից անցքերուն և ակամատես, հոս կտրիճ ձեռք մը մեղ կը ներկայացունէ, որ իւր անհամեմատ ուժով ոչ միայն երկու թի դռները փռելի նման կը փշրէր կը մանրէր, այլ և սուրբ Եկեղեցւոյս ալ մեծ ակոյան էր և պաշտպան Քրիստոսական հաւատոյս, այն ժամանակին յորում թաթարաց ձեռք շատ բրիտանեայք կը վկայէին, և ոմանք ալ մանաւանդ Հայ իշխաններէն աւերես կ'ուրանային : Իրմէ վար չէին մնար նաեւ իւր հօրամայն երկու որ

դէքը Սկզբնաւ Վասակը, որոնք իրենց առիւծասիրտ հօրը արի և աներկիւղ կորիւններ կը համարուէին, և պատերազմի մէջ ալ առիւծաբար կը շահատակէին հաւատոյ թշնամեաց դէմ : Եւր Հասանայ (որ անշուշտ Հայ իշխան մի պիտի ըլլայ) աջ բաւ դուին էին :

Ստեփանոս Ուսպելեանցի պատմութենէն գիտեմք որ Տարսայիճ և Սմբատ և այլ երեք եղբարք ալ ի պարտեայ որդիքն էին և Լիւանից Ուսպելեանցի թոռները, որոնք մասն և Օւրմէն-Ղզի կ'անուանէ հոս : Արմբատ թաթարներէն նեղուելով որոնք իւր երկրին (Սիւնեաց) տիրել կ'ուզէին, գնաց Սանգու խանին քով, ուսնիկէ մեծ սէր ու պատիւ գանելով՝ դարձաւ իւր երկիրը (1255) : Նմանապէս սիրելի էր Լաւաք խանին որ ի՛նչով բէժ կը նստէր. մեռաւ անորդի 1265 ին : Եւ իւր տեղը պայազատեց եղբայրը Տարսայիճ՝ կտրիճ երիտասարդը և Ուսպելեան աղգատոհմին պարծանքն, եկեղեցւոյ բարերարը : Իսկ Հասան՝ որ ծաղալ կամ ծաղալ դօրի ալ կը կոչուէր, խաչնեցի իշխան էր մեծազգի, որոնք Սինա աղջկին առաւ նոյն Տարսայիճն, թէպէտ և նորա այս երկրորդ ամուսնութիւնը ընդդէմ էր եկեղեցւոյ : Սոյն Տարսայիճի որդին է իւր առաջին ամուսնութենէն ծնեալ Ստեփանոս Եպիսկոպոսն Սիւնեաց՝ Ուսպելեան կոչեցեալ : Իսկ միւս Հասանը՝ Գաւթի որդին, զոր հաւատարմիւս իշխանաց կ'ոգտայ մեր ողբերգակիր, եթէ ուրիշ մէկը չէ, շատ հաւանաւոր է որ Վրաց Գաւթի Վահրամաւրաց թագաւորին որդին է, եղբայրն Գեմեարէի՝ զոր Տարսայիճ իւր տանը մէջ սնոյց որդէբար սիրով : Սոյն Գեմեար թագաւորն է անշուշտ Լոյսա երես ըստդ, որ թաթարաց Լոյսան

խանի առանձնաշնորհութեամբը Վլադիմիրի ու Հայաստանի վերայ տիրած ժամանակ՝ թէ՛ երկրին և թէ՛ մանաւանդ սուրբ եկեղեցւոյ պայծառութեանն ու հաստատութեանը համար թափած քրտինքները, կարծես թէ յետոյ նոյն Վրդունի հրամանաւ իբրեւ ապստամբ շատ իշխանաց պահնութեանէ ետքը՝ Սոլմսբայ դաշտին մէջ Աւուր գետին եղերքը չարաչար սպաննուելով՝ թափած արեանը հետ խառնուելոյն, և իբրեւ հոտ անոյշ յերկինս բուրեցին, և յետ մահուանն ալ իբրու գետ կենդանի պահ մի կը խաբէ իւր սիրականներուն յոյսն ու երեւակայութիւնը :

Մանցմէ յառաջ կը յիշատակէ ողբերգակը ուրիշ երկու անձինք ալ, այն է Սադոն՝ Վրդու խանի սիրելին և ամեն պատերազմական ու քաղաքական հանդէսներու մէջ դուրս թիւններ ստացողը, և Վուծլու Ռուդայն պատկերաձօն իշխանազուներ, որոնց անունը թէ եւ հայեցի չհնչէր, սակայն անտարակոյս Հայաստանի որդիք էին, և ըստ սովորութեան ժամանակին ինչպէս ուրիշ շատերն և Սուրբէլեանք, նոյնպէս ասոնք տիրող իշխանութեան անուանակոչութիւնները ընտացեր էին վրանին : Մանք ալ միւս Հայ իշխանաց հետ իրենց բաժինը ունին սղբերգութիւն քերթ արտասուացը ու խորին հեծութիւններուն, որոնք անշուշտ իննոյս չեն իրենց գլուխը և ծոխադէմ պատկերը արեան ճապարակաց մասնելու և մոխրոյ հետ հաւատարելու, և թերեւս նոյն Վրդուն խանին բարկութեանը ասոնք ալ իբրեւ ապստամբ իշխանք զոհ եղած են շատերուն հետ, զորս չկրնալ յիշատակելուն համար կ'աւաղէ մեր ողբերգուն հանդերձ սրտածմիկ արտայայտութիւններով իւր սղբադանձին մէջ :

ՈՂԲԱԳԱՆՁ ԻՇԽԱՆԱՑՆ ԷԱՅՈՑ

Յայտ ահագին աւուրքս որ հասար, յամանակիս որ պատահեցաք,
Օքաղցր արարիչն դառնացուցաք,
Օերկիրս արեամբ մեղօք ներկեցաք,
Օմայրն Մտուծոյ մեղ տրոմեցուցաք,
Օմեր բարկիսոն բարկացուցաք,
Օեկեղեցեաց դուռնս փակեցաք,
Օկաննական գիրն մոռացաք,
Մէք մեր ձեռօքս մեղ դահիճ եղաք,
Հայհոյութեամբ զբերանս մեր լցաք,
Օկիրակին սուրբ ոչ սրահեցաք,
Եւ չար գործով մեր պատառեցաք :
Օժամն և զաղօթս բընաւ մոռացաք,
Ի պատարագն անգամ չհայեցաք,
Օհովիւ հօտիս մեր բամբասեցաք,
Վարդապետաց հակառակ կացաք :
Օհայրս և զմայրս վիրաւորեցաք,
Օողորմութեան դուռն փակեցաք,
Օխաչն և զհաղորդն զայրացուցաք,
Օորբն և զայրին խիտ դառնացուցաք :
Եւ մեծ դարիս որ հանդիպեցաք,
Օաղը և նախատ բազմաց մէք եղաք,
Ի ձեռն չար աղբի մատնեցաք,
Իժիշկ չունիմք ցաւոյս որ դիպեցաք :
Օմեր բարերարքն անցայտ կորուսաք,
Եւ այլ չունիմք նեղութեանս ճարակ :
Խիտ արժանի եղաք զինչ եղաք,
Վասն չարեացն որ մեք գործեցաք :
Մեռան իշխանքն մեր ցանկալի,
Իւրերանց որդիքն ի տղոյ հասակի,
Սուգն տիրեաց մեղ Խորայելի,
Ի ալ լաղաղակն մեծ Հաքելի :
Սադոն տիրած Վրդու զանի,
Գոված լընտիր յամէն հանդիտի,
Օաչերդք բոց քան զՎամասկոտի,
Տես զգաւառս ի տարտարոտի,
Օեկեղեցիքս ի մեծ վրտանդի,
Եւ քահանայքս ի յերերմանի,
ՕՎուծլու Ռուդայն յարեան ճապարակի,
Օիւր աննման պատկերն ի մոխրի :
Օարքայն չիլնեմ ասել ըզՎրացի,

Օ՛րորս երեսն Ղեմետրէի .
 Որ դեռ քրտունքն ի վայր կու հոսի ,
 Սիրտն քաշած ու դեռ կենդանի :
 Օգարսն Պաօշն զարդ հեծելի ,
 Որ զերկաթի դուռն առնէր փռելի .
 Այն բազուկ էր նա Սիօնի ,
 Հիմնն հաստատ Հայոց հաւատի :
 Եւ զիւր որդիքն զարմանալի՝
 Օ՛րկդէմ զլ՝ ասակ զկորիւնն առիւծի .
 Օայն զօրափարն ի պատերազմի ,
 Օ՛միր Հասնոյ բազուկն քաջի :
 Օ՛Տարայիճ գործն վեհազգի ,
 Օ՛եղբայր մեծին որ Սմբատ կոչի ,
 Որ պատուեցան ի դուռն արքունի ,
 Այնմ որ անունն էր Սանկու զանի :
 Օ՛Հասանն ասեմ զԿաշէնեցի ,
 Որ մականունն էր Չալալ գօլի ,
 Օ՛միւս Հասանն ըզորդին Ղաւթի ,
 Օ՛հաւատարմն և զերկիւղալի .
 Հանց ու ժընդակ էր նա յատենի
 Քան զՔրիստոսի նշան բեմի :
 Եւսոյ թէ զորն ասեմ ի ըսլի
 Օայն հին ու ընթրն ի գերեզմանի :
 Վայ զմտացորդքս սուտ կենդանի ,
 Սագար⁽¹⁾ չէտք ծնեալ յաշխարհի :
 Երդ գերեցաք , և եմք արժանի .
 Սեր գերեզարձքն չեն ի միջի :

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՈՒ ԲԱՂԱԲԱԿԻՐԹ ՊԱՏԱՆԻ

(Հարունակաւթիւն , տեա Ա. տարի , երես 164.)

Գ.

ՊԱՐՏԻ ԱՌԱՍՏՈՒԱԾ

Ո՛վ է ինծի կեանք տուողը . ո՞վ է
 որ իմ կեանքս կը սրահէ ու այնչափ մը
 խիթարութիւններով կը լիացնէ : Տը
 կար ու անզօր ծնանելով գտայ մայր մը

(1) Երանի թէ :

որ ամենայն սիրով զիս ընդգրկեց , որ
 նոյց ու մեծցուց , այս օրուան օրս զիս
 սիրուն եղբայրներու , բարի ընկերնե-
 րու և ազգականներու մէջ կը ասեսեմ ,
 ու կ'իմանամ թէ որչափ քաղցր է զու-
 րիշը սիրելն և ուրիշմէ սիրելի ըլլալը :
 Կը ասեսեմ որ երկինքը բարեխառն
 պայծառութեամբ մը իմ գլխացս կը
 ծիծաղի . առողջարար ու անոյշ օդ մը
 իմ չորս բոլորս կը սրտէ , ծաղիկներն
 ու պտուղներն ալ զիս կը սնուցանեն
 ու կը զուարճացնեն . կենդանիք կը
 ծառայեն ու զիս կը կերակրեն : Ո՛վ
 տուաւ ինծի այս ամենայն պարգեւ-
 ները . Մտուած :

Եւ ես ինչ արդեօք ունէի .

Ինաւ և ոչինչ :

Ուրեմն Մտուած բարի է : Թէ որ
 ես ինծի ո՛ր և իցէ բարիք ընտրէ կը սի-
 րեմ , ուրեմն որչափ աւելի պէտք է սի-
 րեմ զՄտուած որ ամենայն բարու-
 թեանց աղբիւրն է , որչափ ուրեմն ա-
 մեն օր շնորհակալ ըլլալու եմ իրեն :

Ինչ մը չկար ամենեւին . Մտուած
 խօսք մը միայն ըսաւ , ու ամեն բան եւ-
 ղաւ . թէ որ մէկ խօսք մըն ալ նորէն ը-
 սէ , ամեն բան կ'ոչընչանայ : Ինքն է
 ինծի եւութիւն տուողը . ու երբ որ ու-
 ղենայ՝ կրնայ առնուլ ինծմէ . ուրեմն
 ըսել է՝ թէ մեծ ու ամենակարող Մտ-
 ուած մըն է . և ես պէտք է վախնամ
 իրմէ , ու մեծարեմ զինքը :

Մտուած ամեն տեղ է , իմ քովս է ,
 ի ներքս յիս է , ու ան ալ ամեն ատեն .
 ամեն բան գիտէ , ամեն բան կը տես-
 նէ . ուրեմն բան մը չեմ կրնար ընել
 որ ինքը չտեսնէ և ոչ բան մը մտա-
 ծել որինքը չիմանայ . ըսել է թէ ամեն
 գործողութեան մէջ պէտք է յիշեմ որ
 Մտուած զիս կը տեսնէ , ու անանկ
 իմ բրածներս կարգաւորեմ որ իրեն ան-
 հաճոյ չըլլամ , որդէս զի չպատժուիմ :
 Մենա նման իրեն նմանը կը սիրէ .

և Աստուած որ կատարեալ է, բարութիւն ու արդարութիւն միայն կը սիրէ, ու կը գորչի մեղքէն ու ստութենէն, իրեն հաճոյ ըլլալու համար պէտք է որ իրեն պէս ես ալ բարի, գթած ու բարեմէր ըլլամ:

Յրաէն պահելու համար Աստուած դառնուելին բուրդ կու տայ, երկու ճնճղուկ որ դանկ մը հաղիւ կ'արժեն, բայց Աստուած և ոչ զանոնք առանց կերակուրի ու առանց բուռի չթողուր, ինչպէս ուրեմն կարելի բան է որ ըզմարդ Հոգայ՝ իր անուակամագոյն աւարածը, հանդերձ այտու ամենայնիւ թէ որ ձախորդութիւն մը հանդիպինք, մէկէն կը սկսիմք գանգատել, ինչ անիւրաւութիւն է ըլլածնիս:

Գթասիրտ մարդուն մէկը մտորած կոյրի մը առջեւ ինկած տուն կը տանէր զինքը, բայց անանկ ծամբէ մը հարկէր անցնել, որուն երկու կողմնալանդունդ էր, և որպէս զի կոյրը անոնց մէջ չլինայ, մէջաեղէն կը տանէր որ քարի կտորներով ու կոճղներով լեցուն էր, բայց քարի կտորներն ու կոճղները կոյրին նեղութիւն կու տային, ուստի կը գանգատէր իր բարեբարին դէմ և անիրաւ ու անգութ կը կանչէր զինքն ու չէր ըմբռնէր որ անանկով զինքը վտանգէն կը խաղըսէր ու ողջ առողջ տուն կը տանէր:

Այն գթածն որ կը անանէ՝ Աստուած է. կոյրերն ալ մենք ենք. ծամբուն վրայի արգելքները աշխարհքիս չարիքներն են, առենք երջանկութիւնն է, ուր Աստուած զմեզ կ'առաջնորդէ: Զախորդութեանց մէջ պէտք է ուրեմն որ ես զինքը օրհնեմ ու համակրամ ըլլամ իրեն կամեցը, ու ամենայն վտահաւթիւն ունենամ իրեն բարութեանն ու նախախնամութեանը վրայ:

Կարօտութեանցս մէջն ալ պէտք է որ իրեն դիմեմ. վասն զի ինքը իմ ըլ-

գալէս առաջ կ'իմանայ իմ ինչ բանի կարօտութիւն ունենալս, բայց կ'ուզէ որ ես իրեն դիմեմ, որպէս զի վարժիմ կարօտ ըլլալս ճանչնալ, որպէս զի իմ հարստակութիւնս իրեն ցուցնեմ, և բախտագէտ ըլլամ իրեն ու անով աւելի ալ սիրեմ զինքը:

Ուրեմն պարզ ի ներքուստ սիրելով պէտք չէ որ անով միայն գոհ ըլլամ. հասկա ինչպէս որ ծնողացս ու մեծերուն բարիքնին ուզելու միայն բաւական չէ, այլ հարկ է որ իրենց ալ ըսեմ, առջեւնին գլուխս բանամ, ձեռքերնին պագնեմ, այսպէս նաեւ մարմնով ալ պէտք է որ պաշտեմ զՆորուն: Իմ օրինակովս ուրիշներն ալ կը յորդորուին զինքը յարգելու ու մեծարելու, և ասանկով աւելի լաւ կը տարածուի իր թագաւորութիւնն ու անունն ալ կը փառաւորուի:

Բայց ամենէն աղէկ պաշտօնը որ կրնանք տալ Աստուծոյ, իրեն կամաց հնազանդիլն է:

Դ.

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

Աստուած իր կամքը յայտնեց մարդկանց այնպիսի զգացմունք մը տալաւ որով սրտերնուս մէջ, որով իւրաքանչիւր որ իրաւացի կը սեպէ ուրիշներուն հետ անանկ վարուիլ, ինչպէս որ կ'ուզէ որ ուրիշները իր հետը վարուին: Բայց առաջին մարդը մեղանչեց, որով և օրէնքն ալ սկսաւ աղօտանալ, իրեն սերունդները արդարութեան ծամբէն հեռացան և փոխանակ իրաւունք բարիք ընելու փոխփոխի՝ ջանացին ուժով և բռնութեամբ յաղթել և իրարու վրայ ախրել, իրենք զիրենք կրից տուին, և այլ անկէ վերջը չէին պաշտօնը ինչպէս որ պէտք էր նէ՝ սի-

րոյ և արդարութեան ճշմարիտ Աստուածը :

Ան ատեն բարեգութ Աստուած զմարդիկ նորէն ուղիղ ճամբան հանելու համար, խօսեցաւ եւ տուաւ իւրեանց օրէնք մը, որ անկէ աւելի յարմար չէր կրնար ըլլալ զիւրեք երջանիկ ընելու համար : Իմ հաւատքս զիս կը վրստահայցրնէ՝ որ աս օրէնքը Աստուածաշունչին մէջ գրուած է, ուր որ դուն, ով պատանեակ, կրնաս գտնալ ամենէն հին ընկերութեան պատմութիւնը, սուրբ անձանց վարքերը, մարգարեութիւնները և բանաստեղծներուն երգերը. սաղմոսներ՝ որոնցմով յաջողութեանդ ատեն կրնաս օրհնել զԱստուած, ու ձախորդութեանդ մէջն ալ մխիթարուիլ ու քաջալերուիլ : Իմաստութեան և Արակաց գրքերն, յոգն ու Սիրաքը ամենահարկաւոր խորատներով լի են, թէ ինչպէս կրնայ մարդ առարինի ու քաղաքակիրթ ըլլալ ու այնպէս յարասեւել. կ'ուզես քանի մը հատը կարդանք մէկտեղ :

Ա՛նէն իմաստութեան -իլիքը Աստուածոյ վախն է : 'Որ-ն զեւղ իմաստուն թ' կ'արծեց ինչիւրեւ : Իմաստութիւնը չար որպի մեջ չճար, վասն զի անոր ոգին բարի է : Ո՛վ որ իմաստուն ծախի իւր տէն, աւելի իմաստուն կ'ըլլայ : Թե՛ որ խոհեմ մարդ մը գտնաս, ուշադրութեամբ մտիկ ըրէ իրեն, ու որքերդ իրեն քանը մեծը մաշեցընեն : Անիկեւ մարդը իւր կարծեց որ թշուաւ է ըրածը. Բայց իմաստունը ուրիշներուն կարծիքին ալ անիշ իւրիւրէն :

Քանի որ երիտասարդ ես, ուր բանեցողութեանդ ուրիշ բանի վրայ թ' խօսիր. շատ անգամ չգիտնալ յետադուր. մտիկ ըրէ լսութեամբ և հարցոյր : Հետընկեամբ մտիկ ըրէ, ինչ որ կ'ուզես լսու հասկնալ. ընկերըդ հարցոցած բանին պարասխան արու՝ ինչ որ գիտես. ապա ինչ ո՛վ լսէ, որպէս զի չըլլայ ինչպիսի բաներ զորոյն ու անօրինակ ծնունդ :

Վասն գիտելու և ուրախութիւնը իւրիւրեւն ընեն մարդոս իրար. Բայց ասոնցմէ ալ աւելի իմաստութեան սերը : Գործովն ու քաղիքով (1) անործելի ներդրումներովն իւրիւրէն իւրիւրէն, Բայց անոնցմէ աւելի անուշ լեզու մը : Սպասեմք աւելի ուրիշներէ իւրիւրէն : Չարախօս բանասիրտն անկեղծութեան ու արհամարհութեան արժանի է : Սեյ Բանի Կարգը Աստուած, ու եօթներորդէն իւր գործն ու իւր զգումն. հարաւ աշխարհ, սպասեմք լեզուն, մարդաստան յետեւը. ուրիշն լսիր ինչիւրեւ իրար, մեղաց արագ վաղը որքերը, սոսք լիան, և ով որ հասկնալովն իւր յանգիստէն Բարց մեջ : Հարցերը կ'ըստեցան սրով. Բայց շատ աւելի են լեզուն ու իրար ուրիշները : Անուշ պարասխան մը բարիութիւնը կ'իջեցնէ ուրիւրէն իւրիւրէն : Թե՛ որ քանի որ ընկերըդ վրայ գեշ իւրիւրէն, նայէ որ լսածդ ուրիւր պահէ : Սեյ գործըդ առաջ խօսեցող : Մարդ մը խօսելէն իւր ճանցողի. անիւրիւրէն իրար բերանուն մեջն է. ինչպիսիւրեւ բերանը սրբեցնուն մեջ :

Ինչ որ երիտասարդութեանդ արեւն լի ծղոյծ, ինչպէս կ'ուզես ծերութեանդ մեջ գտնալ : Թե՛ որ շատ ունի կ'ըլլաս, աղաքստութիւնը լիւնէ աւելի մեծ : Կարգութեանդ մեջ աղաքստութիւնը թաքտ Բեր : Օ՛րայը՝ ցորտ է ընկել լսողից արօր վարել. ուրիշն ամառը պէտք է որ մոտայ : Օ՛րայը պէտք է պէտք իւրիւրէն իւրիւրէն. ու բոլոր օրը խախտելէ շատ ուրիշ բան չընէ : Օ՛րային այգիին քովէն անցայ ու եղծով և իւրիւր ծածկումս էր. ու պահաւ ալ իւրիւր : Անաստուածը մեծ ու ճոխ մարդկանց կարգին մեջ պէտք է որ նստի : Խօսելու արեւն ծանր շարժիս ու գործելու մեջ երազ ըլլաս :

Որո՞նք գլուխը վայ. որո՞նք նորը վայ. որո՞նք հետ կ'ուզես. որո՞նք վեր : Որո՞նք մահացոյց մահաներ. անոր որ շատ գիտի իւրիւր : Որիմարմը երկիրնէն իւրիւր, իւրիւր ու բարիութեամբ իւրիւր : Ինչ անաստուած :

(1) Sx. Թ. Բ. Բ. :

Բան լաւաբերեցայ . սիւ աշխարհեցայ ու շատ հան-
գիւս գտայ . և Դաւիթ ինքս անոր որ ինքի
իմաստաբանիւնս պոռաւ : Դաւիթ որ զիս իւր Կա-
նաւ . նայելէք որ լաւ աղբիւրս ու շատ ոսկի իւր
գտնէք . աշխարհեցէք քանի որ Ժամանակ ունիք
ու լաւընդիւր թե՛ ի՛նչու :

Ե.

ՅԻՍՈՒՍ . ԲԻՒՍՏՈՍ

Ի՞նչ լստուած օրէնքը լրացնելու
համար խաւրեց աշխարհք զՅիսուս
Քրիստոս , որ ոչ եթէ փառաւորու-
թեանց՝ այլ ազգասնեւորու մէջ ծնաւ .
ամբարտաւանութիւնը յանդիմանե-
լով՝ խոնարհաբար սարկեցաւ . ու բըռ-
նութեան գէժ կենալու համար՝ ինքը
հեզ եղաւ . հարածանքներ քաշեց՝ որ-
պէս զի նեղեալները մխիթարէ ու ցու-
ցնէ սր առաքինութեան վարձքն աս
աշխարհքիս վրայ չէ : Ինչո՞՞ք արհեստա-
ւորներ ժողովեց ու զանոնք առդիս ան-
դին խաւրեց , որ նոյն ատենուան աշ-
խարհքիս վարդապետութեանը հակա-
ռակ վարդապետութիւն մը քարոզէն :
Ու բոտւ անոնց ու մեզի ամէնուս ալ :

« Ի՞մ առջի պատուէրքս ան է , որ
մէկզմէկ սիրէք՝ ինչպէս որ ես զձեզ սի-
րեցի . որով ինչուան կեանքս ալ ձեզի
համար սուի . անով աշխարհք զձեզ
ճանչնայ որ իմ աշակերտներս էք՝ թէ
որ մէկզմէկ սիրէք : Ինչ որ կ'ուզէք որ
մարդիկ ձեզի ընեն՝ դուք ալ իրենց
ըէք , վասն զի բուն ասոր վրայ կը կայ-
անան օրէնքներն և մարգարէները :
Ինչպէս որ դուք զուրիշները կը դա-
տէք , նոյնպէս դուք ալ պիտի դատուիք :
Սէրը կը նուագի , վասն զի աշխարհք ա-
նիրաւութեան մէջ կը բռնայ . բայց ով
որ սուր կ'առնու՝ սրով ալ կը մեռնի :
Թէ որ ինչո՞՞ք սորոմելի մը կաթիլ մը
ջուր տար լստուծոյ սիրոյն համար ,
սուանց վարձքի չէք մնար : Ի՞նչ ձախ
թեւերնիդ չգիտնայ ինչ սր բարի գործք

մը կ'ընէ աջերնիդ : Երանի խոնարհաց .
երանի հեզոց , երանի սղորմածներուն ,
վասն զի սղորմութիւնն պիտի գտնեն :
Երանի անոնց որ կուրան , վասն զի պի-
տի մխիթարուին . երանի անոնց որ
խաղաղութիւն կը սիրեն , և արդարու-
թեանն կը փախարին ու անոնց համար
հարածանք կը քաշեն : Ով որ նեղու-
թիւն կը քաշէ , ինծի դայ ու ես զինքը
կը մխիթարեմ : Ենչորաւութեանց ու
թշնամանաց սիրով համբերեցէք . ու
սովեցէք ինծմէ թէ ինչպէս խոնարհ
հեզ եմ , և անալ խաղաղութիւն կը գըտ-
նաք : » Եղապարտէ՛ ով որ եղբորդ գէժ
կը բարկանայ : Բու աչքիդ գերանը
չես տեսնար ու եղբորդ աչքին շուրջ
կը տեսնաս : Թէ որ եղբայրդ զգեզ
վտայցնէ նախատելով՝ թողութիւն
տուր . ոչ թէ եօթը՝ հապա եօթանա-
տեն և եօթը անգամ ալ նախատէ բզ-
քեզ՝ այնչափ անգամ ալ դուն ներէ :
Թէ որ խորանին մօտենաս ու յիշես որ
եղբայրդ սիս ունի քեզի հետ՝ գնա նախ
անոր հետ հաշտուէ : Թշնամիներդ սի-
րեցէք . նախընտրեալդ բարերարու-
թիւն ըրէք ու ազօթք ըրէք զձեզ հա-
լածողներուն ու ըկողներուն համար ,
թէ որ կ'ուզէք արժանաւոր որդիք ըլ-
լալ ան լստուծոյն՝ որ չարերուն ու
բարիներուն վրայ ալ հաւասարապէս
նոյն արեւը կը ծագէ : Թէ որ զիս կը
սիրէք , իմ պատուէրներս պահեցէք :
Եղօթքներնուդ մէջ լստուծոյ արքա-
յութիւնն ու իրեն սրբաբարութիւնը
խնդրեցէք , և ուրիշ ամէն հարկաւոր
բաները կը տրուին ձեզի :

Ես ճշմարտութիւններս քարոզողն
անկրօն ու ապստամբ մէկը սեպուե-
ցաւ . բռնեցին զինքը . անբառասնե-
ցին . դատապարտեցին , և ինքն իր ըս-
պաննայներուն համար ազօթելով մե-
ռաւ . ասանկով առաքինի ու քաղաքա-
կիրթ մարդու մը օրինակ տուաւ մեզի :

Այդպէս իրեն կրօնքը խնայութեամբ
կարծուեցաւ, իրեն հետեւողներն ալ
պանուեցան հալածուեցան, բայց կար
ծիքնին չփոխեցին, ու ընդհատուակն
յարատուեցին բարին քարոզելու ու
նոյնը արդեամբ ի գործ դնելու: Սար
գիկներէն անիծուելով կ'օրհնէին զի
րենք. կը վնասուէին զիրենք՝ տպաննե
լու համար, ու իրենք աշխարհքէ աշ
խարհք հալածական կըստըտէին տան
ջանաց մասնուելով, կը մեռնէին նե
րելով իրենց տանջողներուն: Աշխար
տութիւնը իրենց արեամբը պարար
տացած յաղթանակեց և ան տոտուա
ծային կրօնքը մնաց ի մխիթարութիւն
և ի փրկութիւն աշխարհի:

Օ.

ՄԱՐԴ

Սահկանացու արարածոց մէջ մար
դըս ամենէն կատարեալն է. բազկաց
եալ ի հոգւոյ և ի մարմնոյ, ու ընկերա
կան վիճակի համար ստեղծուած, ու
րով է խոհուն ու կատարելութեան
գիմնդ:

Ե.

ՀԱՅԻ

Եւ կամ ու կը զգամ որ մարմին մը
ունիմ ալ եւ ալ անդամներէ բազկաց
եալ, որ ասորի ու ցաւ, ու ժ ու լը
քումն կը զգայ. կը գիշնայ ու կը նի
հարնայ. բայց ասոնցմէ դուրս ուրիշ
բան մ'ալ կը զգամ ի ներքս յիս:

Եւ կը մտածեմ. մտածողը արդեօք
թեւս է չէ նէ գլուխս է, կամ թէ
սիրտս. չէ. կ'իմանամ որ բոլոր ան
դամներէս աւելի գերազանց բան մը
ունիմ:

Ներկայ եղած բաները կը ճանչ
նամ. անցածները կը յիշեմ. ապագան
կը գուշակեմ. կ'երեւակայեմ. կը գիտ
նամ. կը սիրեմ. կը վախնամ. կը յու
սամ:

Եւ կ'ուզեմ. ո՞վ է առ ետեւ. մար
մինը չէ. վասն զի մարմինը կը հնա
ղանդի. անանկ որ թէ որ ես ուրիշ
տեղ մը ուզենամ երթալ, մարմինը կը
շարժի. թէ որ ուզենամ գլուխս ծը
ռել կամ շիտակ կենալ, գլուխս ու
մարմինս կը հնազանդին ինծի:

Եւ ետեւ է հոգին: Նիւթէ բաղ
կացած չէ, ուստի ոչ կրնամ տեսնալ և
ոչ ալ շօշափել, ինչպէս որ չեմ տես
նար ու չեմ կրնար շօշափել զՆստ
ուած ու զհրէշտակները. ինչպէս որ
կամք ունիմ, փափաք կը զգամ, բայց
չեմ կրնար տեսնալ և ոչ ալ շօշափել
զիրենք: Եւ հոգին՝ ես իրեն յատկու
թիւններէն կը ճանչնամ. արթուն է,
զգաստ է, մարմնոյն ամեն շարժմանցը
վրայ կը հսկէ, կը խորհի, կը յարմար
ցընէ, անանկ գործքեր կ'ընէ որ նիւ
թը չկրնար ընել: Եւ իրաւցընէ. տե
սեր ես որ քար մը, կամ փայտ մը մը
տածէ, կամ ուզենայ:

Բ.

ԱԶԱՏ ԿԱՄՔ

Վարին վար ինչապէս պատճառը
իրեն ծանրութիւնն է՝ որ զինքը վար
կը քաշէ. ծուխը կը վերանայ իր թեւ
թեւութեամբը՝ որ զինքը օդէն վեր
կը հանէ: Բայց ես երբոր բանի մը
ձեռք կը զարնեմ, կը զգամ որ կրնամ
ընել ու կրնամ չընել. և ինքնիրենս կ'ո
րոշեմ՝ աղէկ է չէ նէ գէշ, կը յարմա
րի՝ չէ նէ չէ. կը տարտակուսիմ ու կը
լուծեմ: Աւրեմն հոգիս որ մարմինս
կը կարգաւորէ ազափաճ ունի. այսինքն
իրեն ձեռքն է բարին ընելը կամ չը
նելը. չարիք գործել կամ անկից զգու
շանալը: Աւրեմն իմ ամեն գործողութ
իւնս կամ իմ աղէկութենէս է կամ
իմ գէշութենէս. ուստի իրաւացի է
որ ես վարձք կամ պատիժ ընդունիմ.
Իսկ ինչպէս նաեւ կրօնքն ալ,

կը տալեցընեն որ աս վարձքը ու պա-
տիժը աս կեանքիս մէջ ալ կրնամ ու-
նենալ. բայց սոսուգապէս անդին պի-
տի ունենամ որ անխաճան է. աս
վարձքս պիտի ըլլայ դերագոյն ճշմար-
տութիւնը ճանչնալս, որ է Նոսուած,
զինքը կատարեալապէս սիրելն. ուղան
ուղելը, ու բարիններուն հետ կատարե-
ալ սիրով զինքը յաւիտեան ժառան-
գելը:

Ո՛հ, կ'ուզեմ որ ես ալ ատանկ վարձ-
քի մը արժանի ըլլամ:

Բայց ինչպէս կրնամ զայն ձեռք
բերել: — Բարինի ու քաղաքակիրթ
պատանիի մը պէս ասլրելով:

Պիտի շարձանքի:

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Հայաստանեայցս սուրբ Եկեղեց-
ւոյ վարդապետաց մէջ ամենափառա-
ւոր կարգ ու տեղի գրաւած է սուրբ
Հայրապետն մեր Վերսէս, որ մական-
ուամբ Շնորհալի կը կոչուի: Նորա
ուղղափառ հաւատքը, նորա հոգեկիր
վարդապետութիւնները, նորա առ-
Վրիստոյան հիմն սուրբ եկեղեցին Եւ-
ստուրջի ունեցած ջերմեանդութիւն
և ուղղափառ հաւատքը յայտնի են
ամեն անոց որոնք անգամ մի գէթ
աչքէ անցուցած ու կարդացած են
նորա տեառի տեառի երկտիրութիւն
ները, որոնց շատերն հիմն ու հաւ-
տատութիւն կը համարին մեր Եւ-
ստուրջական սուրբ եկեղեցւոյ ուղ-
ղափառ դաւանութեանը: Եւստի մէջ
նշանաւոր են այն թղթերը, զորոնք
յուշական և հայկական եկեղեցեաց
միաւորութեան խնդրոյ պատճառաւ
գրեց ի Կատանդինուպոլիս առ Սա-
նուէլ Կայսր, և առ Սիբայէլ Պատ-
րիարքն Յունաց:

Սոյն նամակներու մէջ այն կէտե-
րուն վերայ միայն խօսեցուած են, ու
րոնցմով յիշեալ երկու եկեղեցիները
կը տարբերին իրարմէ. վասն որոյ ընդ-
հանուր եկեղեցւոյ ընդունած շատ մի
ճշմարտութեանց և ուղղափառ մասե-
րու վերայ խօսելովը, չըլլայ թէ ու
մանց տկարամիտ անձինքներու կաս-
կած տայ, որպէս թէ սուրբ Հայրա-
պետն Վերսէս զանոնք լուծեամբ
անցնելովը մերժած է և չէ ընդու-
նած. քաւ լիցի. Վասն զի եթէ յիշե-
ալ թղթոց մէջ ի մասնաւորի խօսե-
ցած չէ եկեղեցւոյ ի սկզբանէ անտի
քրիստոնէութեան ընդունած հաւա-
տալեաց վերայ, սակայն ուրիշ շատ
առիթներու մէջ յայտնած է իւր ուղ-
ղափառ խոստովանութիւնը բոլոր այն
հաւատալեաց կէտերու մէջ, զորոնք
կ'ընդունի այսօր Հայաստանեայց Ս.
եկեղեցին: Եւստի կը հետեւի թէ ինչ
այլանդակ և խորամանկ խորհուրդ մի
է այն, համարել թէ որոյն Վերսէսի
յիշեալ թղթերուն պարունակութիւ-
նը համաձայն է երեք եկեղեցեաց
դաւանութեանը հետ, այսինքն Յու-
նաց, Եւստիաց և Ռոմքականաց. և
այս օրինակ խորամանկ վարդապետա-
ւութեամբ դաւանակից ընել զսուրբ Հայ-
րապետն Ռոմքական եկեղեցւոյ հետ:
Եւստի ուր թուումք նորա միւս գրե-
քերը և եկեղեցական և հաւատոյ վե-
րաբերեալ ճառերը, այնչափ շարա-
կանները, որոնց մէջ յայտնապէս և
անպատրուակ կը ցուցնէ իւր ուղ-
ղափառ դաւանութիւնը և ուրիշ շատ
ճշմարտութիւններ և առաքելական ա-
ւանդութիւններ ընդունիլը, զորոնք
միշտ մերժած են Ռոմքականք:

Ռոմք իւր գործքերուն մէջ որպե-
ժառ կը փայլէ իւր հոգին որ վառեալ
էր սիրով իւր ազգային եկեղեցւոյն
և իւր յարգանքը՝ սրով կը պատուէ

դուրբերը, ջերմեռանդ սիրտը՝ զոր
ցոյց տուած է զանազան գովեստներ
բով առ ամենօրհնեալ և միշտ սուրբ
կոյսն Աստուածածին մայրն Յիսուսի,
ասնցմէ մին է հետագայ տաղը, զոր
հին գանձօրքէ հանած եմք, և որու
սկզբնատառերն իւր անունը կը յօդեն:

Տաշ-Լէրդէր մար ծննդեան Տեան:

Նոր եղեմ՝ բանաւոր տնկոյն,
Նոր Աշտին ի բէն՝ հոյն նորոգօղն:
Երկակի գիտաւից առ իմ,
Անբակ միութիւն ին ընդ եղումն:
Բենական արփիւ առ լըցեալ,
Զմինն մարմնապէս ծնար վերտփն:
Սիրամարդ տակեւիս նըկար,
Տասրակ ողջախոհ, մարութ աղբաւնի:
Լըբեւեալ ծաղիկ գարնայեւոյ,
Վարդ, մանիչակ, բրբու՜մ, շուշան
վայելուչ:
Սարգէտն, յակինդ, դահանակ,
Յատկիս, կարկէհան, զըմբուխտ,
Հավիկայ:
Լտիս ինոյն վախասին յեռեալ,
Կայծ և տպագիտն՝ նորն Ահարայի:
Երկնագոյն օգտոննուած շար,
Բեհեղ և ծիրանի, նիւթ նոր խո-
րանիդ:
Բակերտեալ համառուիցս եւք՝
Ընդ բեղ վերարերել առ ի բէն ծա-
ղումն:
Գոչելով զեռահիւսակ նըւագո
Երկոյն ի միումն՝ յաւե՛մ միշտ բզ-
փառս:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ինչպէս անցեալ գեկտեմբերի տմ
տաթերթին մէջ ծանուցած էինք, ներ-
կայ ամսոյս 3 ին սկիզբն տունն սուրբ
Յարութեան Տաճարի դմբէթին նո-
րօգութեանը համար բոլորիք սրտու-

րաստութեանց: Այն օրը Ռուսաց և
Գաղղիաց մեծապատիւ Հիւսպատանե-
րը անձամբ իջան ի սուրբ Յարութիւն,
և գերեզմանին ճակատն եղած շար-
ժական զարդերն ու մանականքն և
կանթեղները հանելով, և թէ՛ զանոնք
և թէ՛ պատանաւտեղւոյն վերայ աշտա-
նակ ու կանթեղ զամենքն ի գիր տու-
նելով, և իւրաքանչիւր ազգ քանի
կանթեղ և ուր ինչ զարդ ունենալը
նշանակելով՝ երեք օրինակ բրին, իւրա-
քանչիւրն ալ կնքել տալով սուրբ Յա-
րութեան Տաճարի երեք ազգաց Հա-
յոց, Ատրինաց և Յունաց տեսուչ-
ներուն, երկուքը Ռուսաց և Գաղղիաց
հիւպատոսներուն և երրորդը տեղ-
ւոյս կառավարութեան քով պիտի
պահուին: Յետ այնորիկ սկսան սան-
դուղները (խկէլէ) կազմել, որոնց
նիւթերը, այսինքն՝ մարդակներն ու
երկաթի դամբը բոլոր՝ հանդերձ թը-
ւանշաններով Լըբոպայէն եկան. և
կը կարծուի թէ այս կազմածները մին-
չեւ սուրբ Օտոիկ հազիւ կը լրանան:
Թորք այս հանդերձանքները բնաւ ար-
գելք եղած չեն ուխտաւորաց իրենց
ուխտն ու երկրպագութիւնը կառա-
րելու թէ՛ ամենասուրբ Վերեզմանին
մէջ և թէ՛ միւս տնօրէնութեան տե-
ղերը:

— Ինչեալ գեկտեմբեր ամսոյ 14 ին
հասան ի սուրբ քաղաքս Ս՛շու սուրբ
Կարապետի վանաց միաբաններէն,
Աբիստակէս վարդապետ Վըրճ-
ձեան Լըբքանդբու պօլսեցի:
Խորէն վարդապետ Շահնաղար
եան Ս՛շեցի:
Եսայի վարդապետ Վեռնդեանց
Ս՛շեցի:
Յակոբ վարդապետ Գրիգորեան
Քաջբերունի:
Գաբրիէլ վարդապետ Խաչատուր-
եան Չնքուչի:

Կարապետ վարդապետ Կոայեան
Մէջի :

Յիշեալ վեց վարդապետաց , որոնց
սուրբ Կարապետի վանքէն հոս փո-
խադրուիլը ազգային խնդրանօք հրա-
ման եղած էր ի . Վռնէն , այսպէս կը
պատմուի իրենց ճանապարհորդու-
թիւնը : Վանքին մէջ յանկարծ ձեր-
բակալ ըլլալով կը բանտարկուին , և
ապա 13 զսպթիէի յանձնուելով կը
տարուին չղթացակապ մինչեւ ի Տիգ-
րանակերտ . և անկէ 7 զսպթիէով ,
կու գան մինչեւ ի Վարանաղձէ : Հոն
ալ զսպթիէից թիւը հնգի իջնելով
կը հասնին ի Սեւերեկ , ուր նորէն
զսպթիէ մի աւելնելով կու գան Ուր-
ֆա և անտի ի Պելան , և ապա 5 զսպ-
թիէով կը հասնին ի Հալէպ , և ի Պի-
լէճուկ . ուր տեղ մէկ զսպթիէի ձեռք
յանձնուելով կու գան ի Թէրաու , և
անկէ ի Յուպէ : Ըմեն . Սրբազան
Պատրիարքը լսելով անոնց գալուստը ,
և թէ զսպթիէն ի սուրբ Կրուսատէմ
գալուն՝ կառավարութեան ձեռքը պի-
տի յանձնէ զիրենք , անմիջապէս լուր
խրկելով խնդրեց կառավարութենէն
որ ուղղակի սուրբ Յակոբայ վանքը
բերուին : Ըյս տնօրէնութիւնը յիշ-
եալ վարդապետաց այնչափ մեծ միջ-
թարութիւն եղաւ , որքան որ մեծ
պիտի ըլլար ազգիս և եկեղեցւոյս ան-
պատուութիւնը օտար ազգաց քով :
Յիշեալ վարդապետը անակնկալ կեր-
պիւ ձերբակալ ըլլալուն՝ չեն կարո-
ղացած իրենց ամենակարեւոր հան-
դերձեղենները և վարդապետական ըզ-
գեստնին հետերնին առնելու : Վասն
որոյ Ըմեն . Սրբազան Հայրը փութա-
ցաւ անմիջապէս անոնց պիտոյքն հո-
գալու :

— Քանի մի անգամ առիթ ունեցանք
գովութի յիշատակելու ամուսթերթիս
մէջ Թարսոյի (Վեսարիա) Ըջգեան

մեծադատիւ Յակոբ ազգային բարե-
սրտատեան առատածեռնութիւննե-
րը : Յիշեալ բարեպաշտօն և ազգա-
սէր Ըջայն այս ամառ իւր երկրորդ
ախտաւորութեանը՝ ժամանակ ահա
նստեա գտնուելով Ըմեն . Սրբազան
Պատրիարք Հօր նոր շինութեանց և
նորս սուրբ Ըթոռոյս յառաջագիծու-
թեան համար թափած ձգանցը՝ մա-
նաւանդ նոր շինուած Տպարանիս պայ-
ծաւութիւնը և անկէ յառաջ գալիք
մտաւորական զարգացումը նշմարելով ,
բարեհաճեցաւ նախքէ երկաթի մեծ
մամուլ մի , որու խիստ պէտք ունէր
Տպարանս : Ըյս շնաչխարհիկ առա-
տածեռնութիւնս թէպէտ և ըստ ինք-
եան փոքր բան մի համարուի , սակայն
ազգասէր պարգեւատուին բարեպաշ-
տութեան մէկ զգալի ապացոյցն ըլլա-
լով , կը պարտաւորիմք հրապարակաւ
յայտնել մեր խորին շնորհակարութիւնը :

Վասնապէս իւր ջերմեռանդ ու
համեստափայլ ամուսին մահտեսի Պա-
տրն տիկինը բարեհաճեցաւ վեց հա-
տոր Թարիգի Նաբոլէոն նախքէ Ս .
Ըթոռոյս Թանգարանին ի նշան իւր
բարեպաշտութեանը :

— Սուրբ Ըթոռոյս Եառանգաւորաց
դպրոցին համար հեռգէտէ աշակեր-
տացուներ հասած ըլլալով , և զանոնք
ըստ ստիճութեան և կանոնի՝ քաղա-
քիս երեւելի բժշկաց ձեռք քննու-
թեան անցնել տալով , և ըստ նոցին
վիպութեան մարմնոց առողջութեան
կողմանէ ամենեւին արատ ու թերու-
թիւն մի չգտնուելով , ընդունուեցան
յաշակերտութիւն : Բժշկին տուած
վիպաթիւթերը գերմանական լեզուով
գրուած ըլլալուն՝ զանց կ'ընեմք հոս
մէջ բերել . բաւական կը համարիմք
միայն աշակերտացուաց անունները
նշանակել առ ի տեղեկութիւն ծնո-
ղաց իւրեանց :

Լ՛բրահամ տէր Վարդանեան Քե-
մասցի : Գրիգոր Կարապետեան թէ-
քիրտաղցի : Կարապետ տէր Յովհան-
նէսեան թէքիրտաղցի : Սարտիրոս Յա-
կոբեան Սարաղցի : Սէլքոն Յակոբ-
եան թէքիրտաղցի : Յակոբ Պօղոսեան
Թամգարացի : Յովհաննէս Յակոբեան
Պուրասցի :

— Դեկտեմբեր ամսոյն մէջ երեք
դպիրք սարկաւազութեան աստիճան
ընկարան, որք են Դէորդ մահտեսի
Յօհաննէսեան Օմիւռնացի : Բարսեղ
Յօհաննէսեան Վանեցի, որ կոչեցաւ
Գարբիէլ : Սիբայէլ մահտեսի Յարու-
թիւնեան Վանեցի :

— Լ՛ստրիոյ տէրութեան հիւպա-
տոս Լ՛րժ, Վալքէր տը Սյըդիէմ, որ
իւր հայրենիքէն վերադարձը դեռ եր-
կու ամիս չեղաւ, Քորսիքայի ընդհա-
նուր հիւպատոս անուանելով, ամսոյս
11 ին մեկնեցաւ իւր նոր պաշտօնին :

— Սուրբ Լ՛թուոյս Թանգարանի
Տեսչութիւնը իւր մասնաւոր շնորհա-
կալութիւնը կը յայտնէ Լ՛ըշարոյս Լ՛-
րարատեանի, Լ՛յրեւակի և Սանդումէի
էֆէնար լրագրաց մեծապատիւ խում-
բագրապետներուն, որք բարեհաճե-
ցան խրկելու իրենց լրագրաց պահա-
ները, զոր խնդրած էր Տեսչութիւնը :
Նոյն շնորհակալութիւնը անշուշտ պի-
տի ընդունին մնացեալ ազգային Թեր-
թերու մեծապատիւ լրագրապետք ևս :

ԱՌԱԿ

Թէ որ բեց աչ հարցցեն, դու աչ ցաւ Թէ
բոլորն աչ կոտորած է :

Ժամանակաւ Պարսիկ վաճառականին մէկը Պօլիս
կուգայ չորս հինգ բեռ յախճապակիներ (Քարթու-
րի) բերելով, ոչոնց մօքոր հատուցանելէն յետոյ :

բեռնակիր մը կը կանչէ ու կը յանձնէ անոր բերելով
որ ասո՛ք մեկիկ մեկիկ շալկելով իմ խուցս բերես,
և ես քեզ քանի մի օգտակար խրատներ տամ՝ որ զիս
օրհնէս : Հարցոց անոր բեռնակիրը՝ Թէ ո՛ր է խու-
ցըդ : Պատասխանեց Պարսիկը. Հօճա խանը՝ աստի-
ճանն՝ բուն գլուխը : Բեռնակիրը մտածեց ինքնիքն
բերելով. այլքան ժամանակ է վարձքով բեռնակի ու-
թիւն կ'ընեմ, այս անգամ ալ Թոյ առանց վարձքի
ըլլայ : Բայց՝ ըստ դարձեալ ինքնիքն, հօրմէս լսած
եմ որ Պարսիկները խորամանկ կ'ըլլան, չըլլայ որ ա-
տոր տալիք խրատներուն տակէն փնտ մի ծագի ինձ :
Ինչեւ իցէ բեռն մեկը շալկեց ու աստիճաններէն
վեր ելնելով՝ անոր խուցը ինչեցոյց. Վաճառականը
դարձաւ ըստ իւրիւն. « Տես բեռնակրապետ, առա-
ջին խրատս քեզ այս ըլլայ. Թէ որ մէկը քեզ հարցը-
նէ՝ հարստութիւնը աղէկ է՝ Թէ չբաւորութիւնը,
դու ըսէ որ հարստութիւնը աղէկ է ու Երկրորդ սն-
դամ՝ բեռը ինչքնեղուն՝ ըստ Պարսիկը. « Երկրորդ
խրատս այս ըլլայ. Թէ որ հարցընէ քեզ մէկը, ան-
թութիւնը աղէկ է՝ Թէ կշտութիւնը, դու ըսէ՝
կշտութիւնը աղէկ է ու Երրորդ անգամուն ալ ը-
ստ. « Երրորդ խրատս ալ այս է, որ եթէ հարը-
նող ըլլայ քեզ, Թէ ծերութիւնը լաւ է՝ Թէ երիտա-
տարդութիւնը, դու ըսէ՝ երիտապարտութիւնը լաւ
է ու Չորրորդ անգամ բեռը վար գնելուն ըստ վա-
ճառականը. « Թէ որ հարցընեն քեզ՝ ողջ պարտիք
լաւ է՝ Թէ մեռնիք, դու երդում ըրէ ըսէ՝ որ ողջ
պարտիք լաւ է ու Պարսիկին խրատները կը լուսնան,
Իսկ բեռնակիրը վերջին մնացած բեռն ալ կը շալ-
կէ, ու աստիճաններէն վեր հանելու ժամանակը,
ուրքը սահել ձեւացնելով ու ձայն մը փրցընելով՝
բեռը կռնակին գէպ ի աստիճաններէն վար կը դը-
րե կը ձգէ, ու մէջը եղած յախճապակիները կտոր
կտոր կ'ըլլան : Պարսիկը տեսնելով զայն՝ կուլայ, գլու-
խուն կը գարնէ. իսկ բեռնակիրը կը դառնայ՝ « Ին-
չուն կուլաս, կ'ըսէ, ասոր փորձանք կ'ըսեն. իսկ Թէ
որ ես ինչէի ու մեռնէի նէ՝ աւելի աղէկ էր. բայց
հիմակ Թէ որ քեզ ալ հարցընելու ըլլան, Թէ մեկի
յախճապակիները ողջ են Թէ կտորած : դու և՛ դու՛մ
քրէ ըսէ որ : Աստուած վկայ՝ ամենն ալ կտորած են :